

A Zrínyi-próza

VITÉZ HADNAGY

Zrínyi első prózai műve hosszú éveken át formálódott. Az első jegyzetek a negyvenes évek második felében, az eposszal párhuzamosan, illetve közvetlenül azt követően készültek. Az 1650-es évek elején (1651–53) átszerkesztette és kiegészítette a művet, egy a *Syrenához* hasonló prózai kötet publikálásának szándékával. Erről később ismeretlen okból lemondott, a *Vitéz hadnagyot* „magánál tartotta” (Áf 5163–5165. [213.]), és csak legszűkebb baráti illetve politikai szövetségi körében terjesztette kéziratát.

A cím a korabeli nyelvhasználatban a „kiváló hadvezérnek” felelt meg, s ez egyszersmind a műfajt is meghatározza. Az átalakuló, modernizálódó államszervezet a kis itáliai fejedelemségekben éppúgy, mint a korai abszolutista államokban, szükségessé tette, hogy ne csak az uralkodók, hanem a katonai szervezet első vonala is olyan kézikönyvek alapján végezhesse a munkáját, amelyek elsősorban társadalmi státusát, nyilvános viselkedését, lehető legtágabb értelemben vett stílusát illetően orientálják. Ez az igény hívta életre a hadvezérek (a Zrínyi számára ismerős olasz terminológiában: *gran capitani, virtuosi generali*) számára készült, a katonai élethelyzetet morálfilozófiai maximák tárgyává tevő, részint általános erkölcsi, részint politikai, államvezetési tanításokat összegző, ún. tanulmányirodalmat (ismét olasz terminussal: *precettistica*). A 16–17. század folyamán több száz ilyen kompiláció készült Európa szerte, amelyeknek a legkevesebb közülük sem volt a katonai mesterség már ekkor is erősen specializálódott szakirodalmához (taktika, stratégia, hadellátás, erődítés- és ostromtan stb.).

A *Vitéz hadnagy* tehát beilleszkedett egy korabeli trendbe, amelyen belül a forrásválasztás határozta meg a szűkebb alműfajt. Zrínyi erről már előszavában világosan tudósít: „Első részében azért generaliter discurrálok a vitézség circumstantiáiról kiből morális tudományokat is kevertem, amennyire lehetett, szóval is meg ékesítettem. Második részében Cornelius Tacitus vitézségről való sententiáit aphorismusokkal edgyüt írtam. Ez az

ZRÍNYI'S PROSE WORKS

THE VIRTUOUS GENERAL

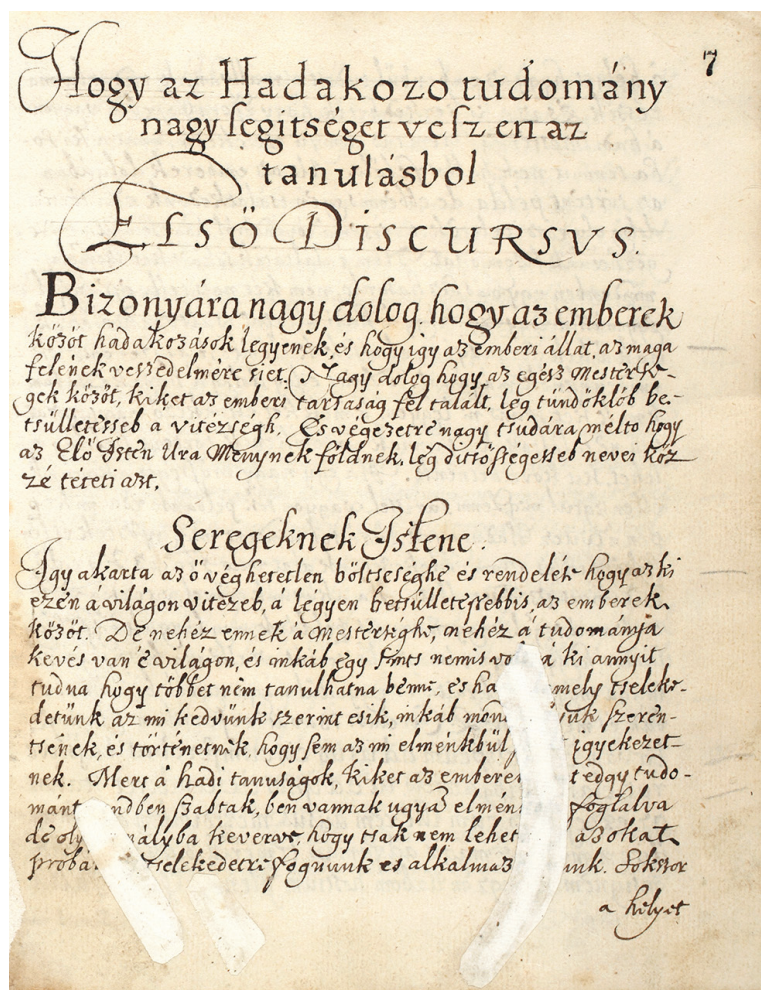
Zrínyi's first prose work took a long time to take shape. The first notes were written in the second half of the 1640s, when he was working on the epic, and immediately after its completion. In the early 1650s (1651–53) Zrínyi re-edited and supplemented the work as he was planning to publish a book of prose, comparable to the book of poetry, the *Syrena*. Later he abandoned the idea and, for unknown reasons, kept *The Virtuous General* "with himself" (Af 5163–5165. [213.]) and spread the manuscript only among his closest friends and political allies.

The title, which in contemporary use meant "distinguished general", determined the genre of the work as well. The transformation and modernization of the state administration both in small Italian principalities and in early absolutist states made it necessary that besides rulers high-ranking officers of military organizations also received instruction on matters of social status, public conduct and style (in the broadest sense of the word), which would help them with doing their everyday tasks. Contemporary moral literature (in Italian *precettistica*) was born out of this need. Works of this kind, written with generals (*gran capitani, virtuosi generali*) as a target audience in mind, used military situations as their subject-matter to arrive at certain moral-philosophical maxims, summarizing political and governmental or just general moral teachings. The 16th and 17th centuries saw the publication of hundreds of compilations of this kind, which had very little to do with the highly specialized military literature (tactics, strategy, logistics, fortification, besiegement etc.) of the time.

Thus *The Virtuous General* was written as part of a contemporary trend, with its particular subgenre determined by its sources. This is also noted by Zrínyi in the preface: "The first part is a general description of the circumstances of life as a warrior, which description is supplemented

author propter brevitatem et compendium inkább tezett Liviusnál, noha meg vallom, többet tanulhatni vitézi dolgot Liviusból. Harmadik részben írtam tanulságokat, akiket széllel láttam, hallottam, olvastam, elegyedve.” (Vh 6725–6732. [264.]

A Vitéz hadnagy tehát a Tacitus-követő sztoikus irány terméke, amely törzsanyagában (a második, *Aphorismusok* néven ismert, 128 miniértekezést közlő részben) a római történetíró műveiből (*Annales, Historiae, Agricola*)

A VITÉZ HADNAGY ELSŐ OLDALA
A BÓNIS-KÓDEXBEN

The first page of *The Virtuous General* in
the Bónis Codex.

kiemelt rövid idézeteket kommentál. Tacitusból egy egész század próbálta kiolvasni a hatalom megragadásának és működésének s egyúttal az emberi természetnek az alapelveit; Zrínyi egy spanyol Tacitus-kommentár (Baltasar de Alamos y Barrientos műve) kísérőszövegeit fordította és toldotta meg olykor saját reflexiókkal, Bonfiniből és Istvánffyból kijegyzett magyar példákkal. Ezenkívül felhasználta a kor legkiválóbb tacitista történetírójának, a spanyol szolgálatban álló Virgilio Malvezzinnek a Tacitus-

with moral teachings and adorned with language. The second part gives Cornelius Tacitus's maxims and aphorisms on valour. I preferred this author to Livius propter brevitatem et compendium (because of his shortness and conciseness), although I have to admit that Livius is more informed on matters of knighthood. The third part provides morals, aphorisms I have heard and read, and which I have accompanied with my notes." (*Vb* 6725–6732. [264.])

So *The Virtuous General* is the product of the Stoic trend, the followers of Tacitus. In its main part (the second part with the title *Aphorisms*, consisting of 128 miniessays) it provides commentaries on short quotes from the works (*Annales, Historiae, Agricola*) of the Roman historian. Generations for over a century had read Tacitus for advice on seizing and exercising power as well as the workings of the human mind; Zrínyi translated the accompanying notes of a Spanish commentary on Tacitus (by Baltasar de Alamos y Barrientos) by adding his own reflections and Hungarian examples taken from Bonfini's and Istvánffy's works. In addition, he made use of the Tacitus commentaries of Virgilio Malvezzi, the outstanding Tacitist historian, serving the Spanish. In Malvezzi's works the relative validity of the laws of history is treated with an anthropological scepticism, which well suited both Zrínyi's literary tastes and intellectual disposition.

The third part seems to have been left unfinished; in scholarly literature it is referred to with the title of "Centurias" (nowadays: "Testimonies"); Zrínyi, in contrast with his words quoted above, took almost all (52) of them from literary sources, the large majority from the aphorisms of Francesco Guicciardini, pessimistic in nature and rejecting Macchiavellian idealism. They are short passages, real morals (*precetti*) – as opposed to the first part, which consists of more systematically presented, longer texts, based on the Italian translation (*Il ministro di stato*, 1639–44) of a work by Jean de Silhon (one of Mazarin's people working behind the scenes). The original, *Le ministre d' état* was a political work, written in an absolutistic vein, idealizing Richelieu's ministry.

The Virtuous General describes the contemporary version of the figure of the ideal leader presented in *The Peril of Sziget*; several textual correspondences can be found between the two texts (for example, the prose version of the events of Part IV of the epic – the prophecy given by the Turkish kadilesker gone amiss, and Suleiman's manipulative interpretation – can also be found in aph. 85). There is a great variety of subjects discussed (ranging from the general notions of fame, eloquence, steadfastness, strength and courage, foresight and secrecy to current problems with luggage, the organization of supplies or a spy network) but this diversity of topics is just the surface, as Zrínyi keeps discussing the actual practical military aspects of the same philosophical problem brought up by *The Peril of Sziget*: the relationship between fortune, fate and providence.

kommentárját, aki a történelemből kinyerhető szabályok relatív érvényét valódi antropológiai székszissel párosította, teljes mértékben megfelelően így nemcsak Zrínyi irodalmi ízlésének, hanem szellemi habitusának is.

A mű harmadik része egy nyitott kompozíció esetleges befejezése; „Centuriák” (újabbán „Tanúságok”) néven tartja számon a szakirodalom; Zrínyi, idézett vallomásával ellentétben, szinte az összeset (52 darabot) irodalmi forrásokból merítette, a túlnyomó többséget Francesco Guicciardini erősen pesszimista, szintén a machiavellista idealizmus ellen optáló aforizmáiból állította össze. Ezek rövid szövegek, valódi „tanulságok” (*pre-cetti*) – míg az első rész hat hosszabb értekezése a módszeresebben kifejtett, hosszabb szövegekből áll, fő forrásuk egy francia abszolutista szellemű politikai mű, Jean de Silhon (Mazarin egyik fontos háttérembere) *Le ministre d' état* című, Richelieu-t idealizáló kézikönyvének olasz fordítása volt (*Il ministro di stato*, 1639–44).

A *Vitéz hadnagy* lényegében a *Szigeti veszedelem* vezér-ideáljának aktualizált, a költő Zrínyi jelenkorára érvényesnek gondolt alakját rajzolja meg; számos konkrét, szövegszerű egyezést mutat az eposszal (egyetlen példa: az eposz IV. énekének eseményei – a török kadilesker balul sikerült jóslata, Szulimán manipulatív jóslatértelmezése – prózában kifejtve: 85. aphorizmus). A tárgyalt témák rendkívüli változatosságot mutatnak (a hírnév, az ékesszólás, az állhatatosság, az erő és bátorság, az előrelátás, a titoktartás általános kérdéseitől kezdve egészen a poggysz-problémáig, az utánpótlási vonalak és a kémhálózat megszervezéséig számtalan aktuális probléma előkerül) – valójában azonban a nagy tarkaság csak a látszat, végig ugyanannak a filozófiai problémának a konkrét katonai kivetülései foglalkoztatják Zrínyit, amelyet már a *Szigeti veszedelem* felvetett. Ez pedig a szerencse, a fátum és a gondviselés viszonya.

A fentiekben már idéztük az alaptézist (a szerencse azonos a sorssal, mindkettő az isteni providentia emberi elnevezése, önálló erőt tulajdonítani nekik felesleges) – ezt Silhon ideológiailag megbízható művéből vette át Zrínyi. Azonban a *Vitéz hadnagy* szövegei nem törekednek logikai zártaságra, valódi gondolkodó, problémafelvető jegyzetek. Az idézett discursusban (VI. „Hogy egy hadviselő ember a jó szerencse nélkül semmi és micsoda legyen a szerencse”) Bacon esszéje szervesen illeszkedik Silhon gondolatmenetéhez, hiszen provokatívan kijelenti: „a külső történetek kinek szerentséjéhez alkalmatosak sőt szükségesek, de leg inkább a szerentsének formája és alkotmánya az emberben magában kovácsoltatik.” (*Vb* 758–760. [82.]) Zrínyit láthatóan ez az eretnekgyanus megközelítés izgatja jobban, s ezzel hozza összefüggésbe saját jelmondatát, a *Sors bona nihil aliudot* is. Könyvtárának anyaga, olvasmányai és jegyzetei alapján feltételezhető, hogy Bacon mellett ilyen szempontból a legnagyobb hatást újsztoikus gondolkodók, John Stradling, Philippe Duplessis Mornay és mindenekelőtt Justus Lipsius tették rá. Felfogásuk szerint Istennek a gondviselésben érvényesülő akarata nem közvetlenül hat a világra, hanem

Its central thesis, which has been quoted above (that the word “fortune” is synonymous with “fate” and both are closely associated with “divine providence”, so it is needless to attribute individual power to them), is a borrowing from an ideologically reliable work by Silhon. But the texts of *The Virtuous General* do not present a logically closed argumentation; instead they use reflective statements, claims, and raise various problems worthy of discussion. In the above-mentioned discourse (VI. “A man at war amounts to nothing without good fortune, and good fortune is...”), however, Bacon’s words do not easily blend with the ideas of Silhon when he provocatively states that „outward accidents conduce much to fortune; favour, opportunity, death of others, occasion fitting virtue. But chiefly, the mould of a man’s fortune is in his own hands.” (*Vh* 758–760. [82.]) Zrínyi seems to be more intrigued by this quasi-heretic approach, and this is what his slogan, *Sors bona nihil aliud* is based on. Judging from the books in his library, from his readings and notes, apart from Bacon it was New Stoical thinkers like John Stradling, Philippe Duplessis Mornay, and first and foremost Justus Lipsius that had an effect on him. In their view, God’s will, accomplished through divine providence, does not directly determine what happens in the world, but as a „primary cause” it defines the direction of the movement of the universe – within the universe, however, events of the natural and the human world are brought about by secondary (in contemporary vocabulary: “auxiliary and proximate”) causes. God can foresee the future but will not intervene (except in case of wonders) but his will or fate is accomplished through the system of secondary causes. Among them there are unavoidable (*necessaria*), natural (*naturalia*), voluntary (*voluntaria*) and accidental (*contingentia*) causes. If this complex and dynamic world is viewed from the perspective of *necessaria*, then fate appears to be mechanical, “cruel” and unchangeable; if it is viewed from the perspective of *contingentia*, of chance, fate is identified with fortune. Both views are incorrect, partial truths only. In the intermediary zone, in the grey area of fate, among the secondary causes, there is a voluntary factor, in Hungarian referred to as „szabados” (free); its dimensions and effects are difficult to measure, but with the help of his will and determination (in Zrínyi’s work: valour) a man of action can set it in motion, and then it might even be able to bend chance (which is why it is also called free will). Fortune, since it is accidental, does not always help our aims – this is what has aroused Zrínyi interest. It might be worth taking a closer look at an extract from *The Virtuous General*, the chapter with the Stoic-themed title *Constantia* (Aphorism 22), which develops the main theme not only of this work, but also of the epic.

”But should Fortune turn its back on him, a good warrior is not to be alarmed, since these are the times when humanity and valour are tested, the times that bring him his fame and name. As gold in fire, a helmsman in a tempest, a warrior is revealed in peril, he is to play with fortune,

„első okként” az univerzum mozgásának általános irányát határozza meg – azon belül viszont a másodlagos (a kor szótárában: „következendő”) okok szerint zajlanak a természeti és az emberi világ történései. Az Isten előre lát, de nem közvetlenül avatkozik be (kivéve a csodát), hanem döntése, rendelése, amit összefoglalóan sorsnak vagy fátumnak hívunk, valójában a másodlagos okok rendszere révén valósul meg. Ezek között vannak szükségszerűek (*necessaria*), természetiek (*naturalia*), az akarattól függők (*voluntaria*) és véletlenek (*contingentia*). Ha ezt az összetett és dinamikusan működő rendszert a szükségszerűség felől szemléljük, akkor a fátumot mechanikusnak, „kegyetlennek”, változhatatlannak érzékeljük; ha viszont a kontingencia, a véletlen és az esetleges felől nézzük, akkor a sorsot a szerencsével azonosítjuk. Mindkettő tévedés, részigazság. A fátum köztes területén, a sors szürke zónájában, másodlagos okok között van egy akarattól függő, a korabeli magyar terminológiában „szabados” faktor; kiterjedése, hatása pontosan nem felmérhető, de a cselekvő ember számára éppen az akarata, elszánása, ereje (Zrínyinél: vitézsége) révén mozgásba hozható, s akár a véletlent is alakítani képes erőről (ismerősebb kifejezéssel: a szabad akaratról) van szó. A Fortuna éppen azért, mert esetleges, nem mindig kedvez a szándékainknak – Zrínyit éppen itt kezdi érdekelni a kérdés. Érdekes e ponton hosszabban beleolvasni a *Vitéz hadnagy*ba, a címével is sztoikus fogantatásáról tanúskodó *Constantia*- (állhatatosság)-fejezetbe (22. aphorismus), hiszen nemcsak a *Vitéz hadnagy*, hanem egyúttal az eposz központi gondolatát fejtik ki a következő sorok:

„De bár úgy légyen is, hogy hátot mutasson az embernek a szerencse, vitéz nem kel azon megh félemleni, akkor válik meg az ő emberséghe, akkor vitézséghe, akkor nevedik jó híre, neve. Az arany a tűzben, kormányos szélvészben, vitéz veszedelemben esmérzik meg, akkor mutassa megh magát, hogy ő jádzik a szerentsével és nem az a vándorló aszony ő véle, akkor jussanak eszében az ő eleinek érdemei, az ő híreinek öregbülése, vesse meg a halált, az mely nem olyan szokatlan és rettenetes, mint ez az mi hitván földi testünk gondollya, mert ez egy adó, az mellyet minden ember ez világon ennek ez világnak adózik; és mikor ilyen resolutiót véssen a vitéz magához, akkor az Isten nyakon fogja a szerentsét és oda küldi neki, akkor a Fortuna úgy mint asszony az embert meg szánnya s ki veszi veszedelemből.” (ZÖPM 99 [1307–1319].)

Ez az aphorismus egyébként jól mutatja azt is, milyen munkamódszerrel dolgozott Zrínyi. A bevezető rész Fortuna-leírását feltehetőleg ugyancsak Francis Bacon Anglia-története ihlette; a záró részt a korban népszerű Rollenhagen-emblémagyűjtemény két képéből állítja össze, de a farkával magát a vihar ellen befedő „evetkéhez” Rollenhagen forrásának francia embléma-leírását is felhasználja, míg a reményt idéző kalász képéhez fűzött latin epigrammát itt prózában, a *Syrena*-kötet első *Idilium*ának végén (*Idilium* I. 71:1) versben fordítja le („Ad jobbat az Isten, megsárgul az kalász”). Eredeti, saját szöveg „mindössze” a fenti néhány tömör mondat –

and not let that woman on the road play with him, he is to remember the greatness of his forebears, his growing fame, he is to despise death, which is not so unfamiliar and horrendous, as it is perceived by this base earthly body of ours because it is a duty every man in the world owes to the world. And when the warrior shows resolution, God will collar Fortune and send her to him, and Fortune will take pity and avert danger.” (ZÖPM 99 [1307–1319].)

The aphorism well illustrates Zrínyi’s working methods. Its description of Fortune was probably inspired by Francis Bacon’s history of England; the closing part was put together from two images of the Rollenhagen collection of emblems, but for the image of the „little squirrel” seeking shelter from the storm under its own tail he also makes

ZRÍNYI SAJÁT KEZÉVEL ÍRT
JELMONDATA

—
Zrínyi’s hand-written motto.

use of the French description of the emblem, which was Rollenhagen’s source. And while in this aphorism he uses the prose translation of the Latin epigram with the image of the wheat spikes standing for hope, he provides a poetic translation of the same image towards the end of *Idilium* I (*Idilium* I 71:1) (“God will give you something better, the wheat will yellow”). And it is “only” the few and brief sentences quoted above that are original, his own words. Later he used one of these sentences (“As gold in fire...”) in a letter written in 1648 (to Ádám Batthyány, 5th July 1648).

The Virtuous General is Zrínyi’s longest prose work, whose paratexts indicate that when reediting the first draft, probably written at the same time as the epic, its author had plans to publish a collection of prose works similar in its structure to his collection of poetry. The original preface was replaced by the elevated *Dedicatio* to “the gloriously buried remains of Hungarian warriors and the shadows of their immortal souls”, in which at the time of the descent of the „fate of Hungarians” he applies the idea expressed in the *Constantia* aphorism above to the whole of the nation. Zrínyi supplemented the work also with a new preface, similar to that of the *Syrena*, he even gave them identical titles: *To the Reader*. In this text he has also hidden a quotation, by another English author, coming from Thomas More’s *Utopia*: “indeed, nature has so made us, that we all love to be flattered and to please ourselves with our own notions:

azaz a lényeg. Ennek viszont egy mondatát („Az arany a tűzben...”) majd egy 1648-as levelében is felhasználja (Batthyányi Ádámnak, 1648. július 5., *Zrvállev* 46).

A *Vitéz hadnagy* Zrínyi legnagyobb terjedelmű prózai műve, amelynek paratextusaiból arra lehet következtetni, hogy az első, talán még az eposszal egyidejűleg írott réteg újraszerkesztésekor, egy, a verseskötethez hasonló felépítésű prózakötet terve járt a szerző fejében. Az előszót lecserélte egy emelkedett, a „magyar vitézeknek ditsőséggel földben temett chontyai es azok nagy lelkeinek árnyékjai”-hoz forduló *Dedicatio*val, amelyben a „magyar fátum” alászállásának idején az említett *Constantia*-aphorismusban kifejtett gondolatot a nemzet egészére alkalmazza. Kiegészítette ezt egy ugyanolyan előszóval, mint amelyet a megjelent *Syrena*-kötetbe illesztett, még a cím is azonos: *Az olvasónak*. Ebben a szövegben pedig megint csak angol szerző idézetét rejti el – ezúttal Morus Tamás *Utópiájából*: „Szereti a holló a maga fiát, az majomis majom kölykét, az emberek köztis minden szereti a maga elméjét és fáradcsáágnak munkáját”. A kötetet pedig verssel, egy remekbe sikerült, az eposz V. énekében olvasható Zrínyi-beszédet idéző epigrammával zárja le az 52. centuriában:

„Sok vitéz embereknek holló gyomra volt koporsója, annál inkább fenmaradt a nevek.
Coelo tegitur qui non habet urnam, et undique and Superos tantundem est via.

*Befed ez a kék ég, ha nem fed koporsó,
Tisztességes legyen csak óráim utolsó.
Akár farkas, akár emészszen meg holló,
Mindenütt felyül ég, a föld lészen alsó.” (ZMPM 167.)*

A vers Lucanus *Pharsaliájának* egy helyéből indul ki (VII. 819), de megint csak nem közvetlen átvétel, hanem, mint a prózai bevezető mutatja, közvetítő forrással dolgozik. Ami ismét csak nem más, mint Morus műve, aki a Lucanus-sort egy átforgatott Cicero-idézettel egészítette ki.

A kiadás tervére, mint arra a Bónis-kódex elején álló, Megyery Zsigmonddal folytatott levélváltása utal, 1657-ben ismét gondolhatott. Ez a változat sem valósult meg, pedig már a következő prózai munka, a Máttyás-tanulmány is szerepelt volna benne.

MEGYERY ZSIGMOND LEVELE
A ZRÍNYI PRÓZAI MUNKÁIT MEGŐRZŐ
KÉZIRAT ELEJÉN

—
*The letter by Zsigmond Megyery at the
beginning of the manuscript containing
Zrínyi's prose works.*

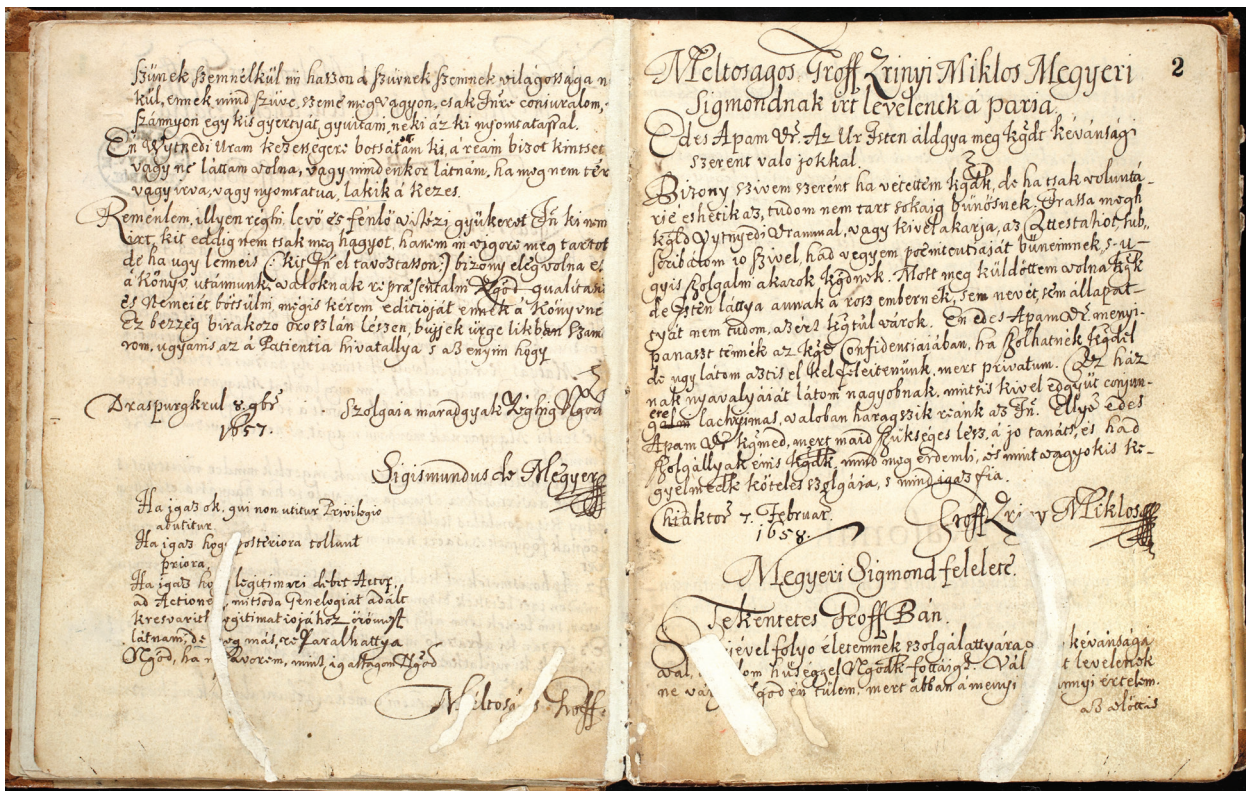
the old crow loves his young, and the ape her cubs". The collection closes with a poem, a masterful epigram, alluding to the Zrínyi speech in Part V of the epic, with centuria 52:

"Several warriors found their peace in a raven's maw, but for this their names will abide. Coelo tegitur qui non habet urnam, et undique and Superos tantundem est via.

*The blue sky and not a tomb or urn protects me,
Blameless be my last hour.
Should wolf or raven devour me,
Everywhere the sky above, the earth below."* (ZMPM 167.)

The poem starts out with a line from Lucanus's *Pharsalia* (VII. 819.), but again it is not an immediate borrowing. Zrínyi, as it shows in the introductory sentences, works with another source, which is again a work by Thomas More, who supplemented the Lucanus-line with a Cicero quote.

In 1657 Zrínyi might again have had plans to publish the work, as evidenced by his letters to Zsigmond Megyery. He did not succeed, although the new version was to contain another prose work, his study on King Matthias.

MÁTYÁS KIRÁLY ÉLETÉRŐL VALÓ ELMÉLKEDÉSEK

E munkájában Zrínyi nagyrészt Antonio Bonfini magyar története alapján Hunyadi Mátyás életéből, tetteinek elemzéséből von le a saját korára is alkalmazható tanulságokat. Célja elsősorban annak felmérése, hogy milyen uralkodói habitussal, mely hatalomgyakorlási technikák segítségével tartható fenn egy mérsékelt abszolutista, önálló, modern nemzeti monarchia a korabeli Magyarországon. A Mátyás-elmélkedés ismét csak a *precettistica*, a tanulmányirodalom műfajbokrához tartozik, ezúttal abba a válfajba, amely a kiemelkedő történelmi személyiségek életrajzához fűzött politikai és katonai reflexiókat összegzi. Rejtett címzettje sokak szerint az erdélyi fejedelem, II. Rákóczi György lehetett, akit ekkor sok kortárs látott volna szívesen a magyar trónon is.

A célkitűzés és a műfaj jellegéből következően a tanulmány stílusa szentenciózus, tömör, de mégis személyes (mind a dicsérő, mind a bíráló részeknél). A politikai művek, amelyeket forgatott, tendenciózus érdeklődésre utalnak: Zrínyi újra a kortárs francia abszolutizmus elméletíróit tüntette ki figyelmével, akik a francia monarchia anarchiából való kiemelkedését, a vallási és politikai ellentétek leküzdését főként a Mátyással egy időben élt XI. Lajos példáján szemléltették (Jean De Silhon, Pierre Mathieu, Barthélemy Gramond).

Az írás a Mátyás-hagyományban a sokfelé forgácsolódott magyar politikai közvélemény talán egyetlen konszenzusteremtésre alkalmas pontját mutatja fel. A nagy király politikáját vizsgálva Zrínyi erőteljesen hangsúlyozza a tanácsadókkal szemben mutatott tartózkodását (meghallgatott mindenkit, ám azután maga döntött, és döntését csak később, már a tanácsuléseken kívül tette nyilvánossá); másik alapgondolatát, az egyházi és a világi politikai szférák elválasztásának követelményét éppen hőst bírálva fejt ki, alaposan megróva Mátyást a vallás ürügyén indított csehországi hadjárat miatt. A gyűlölködés és az egyéni haszonkeresés mozgatta, politikai befolyásra és hatalomra törő egyháziak ellen fordított kritikából a politika sajátos szempontjaira ügyelő, praktikus vallási toleranciaelképzelés bontakozik ki, amelynek közvetlen forrása Jean de Silhonnak a *Vitéz hadnagy* kapcsán már említett munkája.

Zrínyit mindazonáltal a politika személyhez kötött aspektusai jobban izgatják, mint az általános, elvont szabályok. Az 1458. évi királyválasztás során történt erő alkalmazását, az ellenpárt megfélemlítését és a szabad választást garantáló törvények megszegését általában elfogadhatatlannak tartja („nem jó volna, ha szabad országban ily móddal kellene mindenkor királyt választani”) – ám az adott esetben elfogadja, hogy az ország érdeke csak a törvényesség sérelmével juthatott érvényre. A király Istentől választott és hivatalára alkalmas (*idoneus*) volta, az események gondviselészerű logikája utólag igazolja az esetleges szabálytalanságokat. Mátyásnak szinte minden tulajdonsága alkalmasságát erősíti: határozottsága, gyorsasága,

REFLECTIONS ON THE LIFE OF KING MATTHIAS

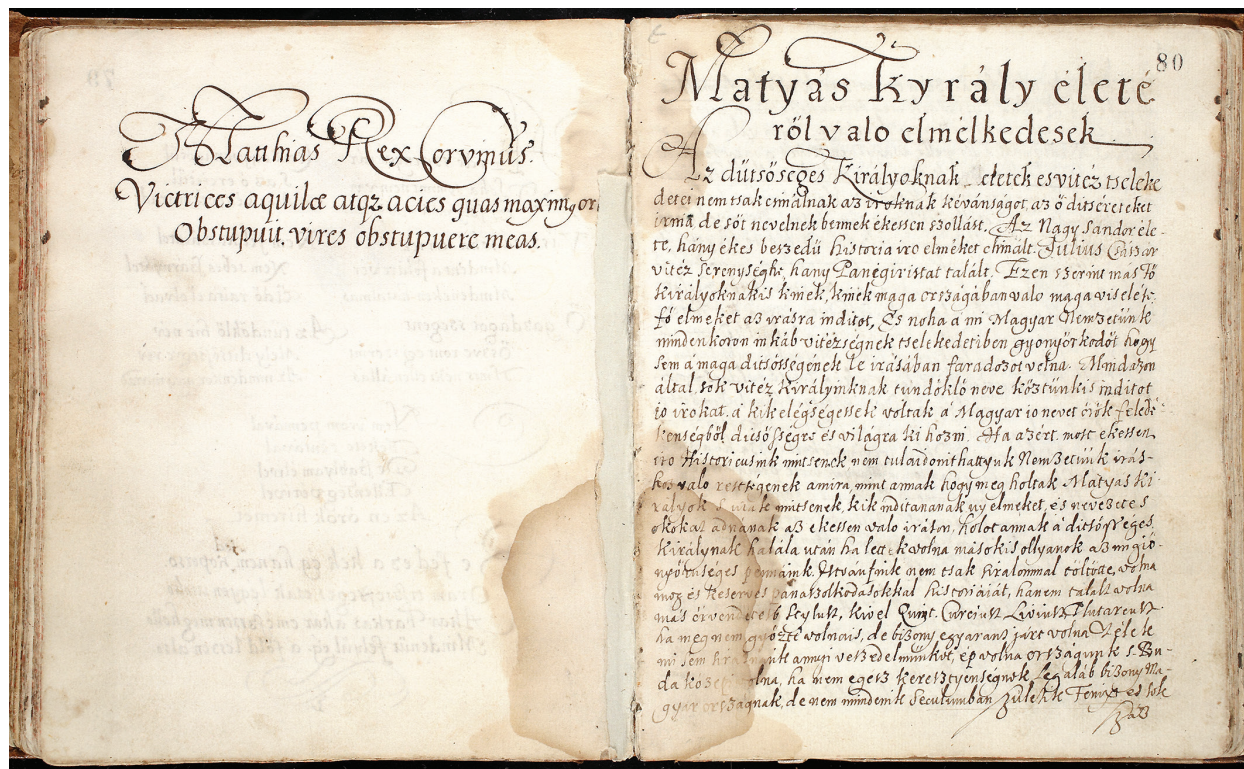
In this work, which is based on Antonio Bonfini's history of Hungary, Zrínyi discusses the life and deeds of Matthias Hunyadi to draw lessons applicable in his own times. His main aim is to examine the necessary conditions for a moderately absolutist, independent, modern, national monarchy in Hungary, especially what concerns the character and disposition of the monarch, and his techniques of exercising power. The Matthias-reflections also belong to the genres of *precettistica*, moral literature, more exactly to the subgenre of political and military reflections on biographies of outstanding historical personalities. It might have secretly been addressed to György Rákóczi II, whom several of Zrínyi's contemporaries wished to see on the Hungarian throne.

The purpose and the genre of the paper result in a moralizing, concise, yet personal style (both in the parts that praise and criticise the monarch). The political works Zrínyi referred to indicate his inclination towards contemporary French theoreticians (Jean De Silhon, Pierre Mathieu, Barthélemy Gramond), who, in their works, cited the example of Louis XI (a contemporary of Matthias) to illustrate the French monarchy's rise from anarchy, and the settling of religious and political disputes.

In the Matthias tradition the paper presents the only potential issue over which Hungary's significantly divided political factions could achieve consensus. Examining the politics of the great king, Zrínyi emphasizes his reticence towards his advisors (although first he heard each one of them out, he made his decisions by himself, and made them public later, after the meetings of the Council). His other claim concerns the necessity of the division of religious and political spheres. He discusses the issue by sharply criticizing Matthias for his starting a war with Bohemia on religious grounds. Through his criticism of Matthias, which also condemns the church for being motivated by feuds and financial gain, and aiming for political influence and power, he reveals his practical views on religious tolerance, which are to take into consideration the special interests of politics too. The source of these views was the work by Jean de Silhon, mentioned above in connection with *The Virtuous General*.

Zrínyi, however, was a lot more interested in the personal aspects of politics than in abstract, general rules. In his comments on Matthias's election in 1458, he deems the use of force unacceptable, and he also condemns the intimidation of the opposition and breaking the law that would guarantee free elections ("it would be no good if a free country should regularly elect its king by means like this") – but admits that on that particular occasion it was necessary to break the law in order to advance the interests of the country. With hindsight he considers those incidental malpractices justifiable not only by the king being suitable

ereje és elszántsága, amelynek segítségével két világbirodalom (a német és a török) ellen is képes érvényesíteni akarátát, ugyanúgy, mint az, hogy képes megérezni az „alkalmatos időt” az egyes vállalkozások sikeres megkezdésére vagy befejezésére, dinamikus reakcióival akarátához tudja hajlítani a szerencsét. Hunyadi Mátyás azonban több is, mint jó tulajdonságai pusztá összege; csodaképpen adatott a magyaroknak, s utódjára sokáig kell még várni. („Nem mindenik seculumban születik Fenix...”) Karizmatikus személyiség, aki összhangban cselekszik az Isteni gondviseléssel, s akinek esetében a fátum nem a gondviselés ellen, hanem azzal összhangban működik.

Ezt a különleges, egyedi történelmi együttállást húzzák alá a Mátyás-tanulmány kiegyensúlyozott, tárgyyszerű stílusát ellenpontozó utalások (mitizáló célzások és klasszikus reminiscenciák). Mátyás Herkuleshez hasonlítása, az Attila-párhuzam felemlegetése (akit Zrínyi már a *Syrena*-kötet epigrammaiban fölléptetett), vagy éppen a mű végén felidézett homéroszi aranykor-képzet („az ő jóságáért a föld jól termett, az Isten reánk kegyesen nézett” [ZMPM 199.]) – mind arra szolgálnak, hogy a realista színekkel festett, politikai tanulság okáért analizált Mátyás alakot mégiscsak megemeljék, költői vízió tárgyává (is) tegyék. A végzet és a gondviselés, a reális és a költői valóság párhuzama, sőt, ideális egybeesése a Mátyás-figurában még azon a szűkebb terepen is megmutatkozik, ahol egyébként – más műveiben –

(*idoneus*) for his office and his having been chosen by God, but also by the providential logic in the succession of events. Almost all characteristics of Matthias seem to have proven his suitability: his decisiveness, swiftness, strength and resolve, with the help of which he was able to exert his will against two world powers (the Germans and the Turks), as well as his ability to find the right time to embark on or finish certain endeavours and to bend chance to his will with his dynamic reactions. Matthias Hunyadi, however, Zrínyi goes on, was more than just the sum of his good qualities; he was a miracle for Hungarians, his successor would take long to arrive. ("Not every generation has its Phoenix born...") He was a charismatic figure, who acted in accordance with divine providence, and in whose case fate worked not against but in accordance with divine providence.

This special and unique conjunction of historical circumstances is also emphasized by the use of references in the text (mythical allusions, and classic reminiscences), counterpointing the balanced, matter-of-fact style of the study. Comparing Matthias to Hercules, bringing up the Attila parallel (who also appears in the epigrams of the *Syrena* collection), or Homer's golden age vision, which is referred to at the end of the work ("for his goodness the fields yielded well, we were in God's grace" [ZMPM 199.]) – these devices all help to ennoble Matthias, to turn this realistic figure, analysed mainly with the purpose of finding possible political correspondences, into the subject of a poetic vision (as well).

The parallels between the workings of fate and providence, or rather the coincidence of historical and poetic reality in the figure of Matthias can also be demonstrated in another, a lot narrower field, where in his other texts Zrínyi's doubts and historical- or moral-philosophical scepticism were the most apparent, namely in the presentation of the phenomena and effects of the manipulation of public opinion, i.e. in political propaganda. Many people had started celebrating Matthias's election as king a lot earlier than it actually happened. This is how Zrínyi commented on the event: "It must have been the Hungarian genius, which was greater than others at the time, that had the vision to announce it. Or it might have been a step carved by God for the elections, and this argument also helped the public: vox populi, vox Dei. [The voice of the people is the voice of God.]" (ZMPM 171.)

With all this taken into consideration, it seems unlikely that the hidden references in Zrínyi's mirror for princes applied solely to the Prince of Transylvania's, George Rákóczi II's possible accession to the Hungarian throne. It is much more likely that in the Matthias study Zrínyi refers to himself, contemplating a possible (or impossible but much-desired) historical role he might play – as does *The Peril of Sziget*. (As mentioned earlier, the two works are linked by a common literary source, Alessandro Cortese's Matthias panegyric, *De laudibus bellicis Matthiae*

A MÁTYÁS-ELMÉLKE-
DÉSEK CÍMLAPJA

—

*The cover of the Reflec-
tions on the Life of King
Matthias.*

Zrínyi legsúlyosabb kételyei, morálfilozófiai vagy történetfilozófiai szkepszise mindig megjelenik, a közvélemény, a propaganda jelenségeinek leírásában. Mátyás királlyá választását sokan előbb ünnepelték, mint valójában megesett volna – Zrínyi így kommentál: „Talám a magyarországi genius, aki akkor hatalmasabb volt a többinél, valamely láttat által hirdettette ki az emberekkel. Talám az Isten ezt az kiáltást is grádicznak csinálta a választásra, s ez az argumentom is használt a visszavonó urak között: vox populi, vox Dei. [A nép szava Isten szava.]” (ZMPM 171.)

Mindezt figyelembe véve legalábbis kétséges, hogy Zrínyi kizárólag II. Rákóczi György erdélyi fejedelem magyar trónra emelésére célzott volna királytükre rejtett utalásaival. A Mátyás-tanulmány sokkal inkább ön-maga felé mutat, saját lehetséges (vagy lehetetlen, de vágyott) történelmi szerepének körvonalait rajzolja – akárcsak a *Szigeti veszedelem*. (Mint korábban említettük, a két művet közös irodalmi minta kapcsolja össze: Alessandro Cortese Mátyás-panegyricusa, a *De laudibus bellicis Matthiae Corvini* [1488].) Annak viszont, hogy nyomtatásban nem jelent meg, már lehetett némi köze Rákóczi 1657-ben bekövetkezett teljes politikai és katonai kudarchoz.

AZ TÖRÖK ÁFIUM ELLEN VALÓ ORVOSSÁG

A Magyar Királyság politikai önállóságának katonai és morális feltételeit tárgyaló röpirata Zrínyi egyetlen prózai műve, amelynek recepciója folyamatosnak mondható, és amely annak ellenére, hogy szerzője ezt sem nyomtatta ki, számtalan másolatban terjedt (még ma is 25 kéziratos példánya ismert). A címben szereplő „áfium” az „ópiumot” jelenti, amelynek segítségével a „békességnek homálya” alatt folyamatosan terjeszkedő török hatalom a magyar nemzetet mintegy szendergésben tartja. Az ország békéről álmodik, miközben zajlik a háború, a török „gázolja nemzetünket, országunkat, mint egy erdei kan a szépen plántált szőlőt”. E mákony ellen kínál Zrínyi írása ellenszert (az alcím szerint: „Az töröknek magyarral való békessége ellen való antidotum”). Az önámító álomnak különösen veszélyes eleme a Habsburg segítségben való bizakodás, hiszen Bécs erejét „a fátum [...] megtompította [...] hervad titkos belső okokbul gyükere” (ZMPM 203). Az adhortatív, harcra buzdító röpirat egyik fő motívuma az alvók ébresztése, a közelgő teljes pusztulás veszélyének tudatosítása: „[...] íme kiáltok, íme üvöltök, hallj meg engem, élő magyar, ihon a veszedelem, ihon az emésztő tűz!” (ZMPM 202.)

Az *Áfium* szerkezetileg két részre tagolódik. Az első a helyzetkép felvázolásával, a kárfelméréssel foglalkozik. Zrínyi Angliától Oroszországig terjedő európai seregszemléjének eredménye, hogy külső segítséget sehonnan sem várhat a nemzet, csak a maga „emberségére” támaszkodhat. Azonban az elődökhöz képest a mai magyarok megromlottak („Csúfsága

Corvini [1488].) But the fact that the study never got published in print, might have had something to do with Rákóczi's total political and military failure in 1657.

REMEDY AGAINST TURKISH OPIUM

This pamphlet discussing the military and moral conditions of Hungary's political independence is Zrínyi's only prose work that has had a continuous reception, and which, despite its not being published in print, has spread in manuscript form (25 copies still exist). The word 'opium' in the title refers to the power of the Turks spreading "in the gloom of peace" and keeping the Hungarian nation paralysed as if in an opium-induced slumber. The country dreams about peace while the war with the Turks is raging, "trampling upon our nation like a wild boar upon the grapevines". Zrínyi's work intends to offer an antidote against this drug (as the subtitle goes, "An antidote to the Turkish coexistence with the Hungarians"). The most dangerous element of this self-deluding dream is hoping for help from the Habsburg, since fate „weakened Vienna's power, [...] its roots withering with secret maladies" (*ZMPM* 203.)

One of the main motifs of the exhortative pamphlet, which calls for war, is the continuous efforts to awaken the sleepers, to make them aware of the dangers of the inescapable doom: "[...] I am crying, I am howling, listen to me, Hungarians still alive, here comes your destruction, here comes the all-consuming fire!" (*ZMPM* 202.)

The *Opium* can be divided into two parts. The first one describes the basic situation, takes stock. The result of Zrínyi's overview of the situation from England to Russia is that the nation cannot expect hope from outside sources and can only rely on its "valour". But compared to their predecessors, today's Hungarians are degenerate ("A disgrace of nations and ourselves have we become, And easy prey for our enemy, no matter where they are coming from". [*ZMPM* 210.]) The task is clear: both the life instincts of those in extreme peril and "fatalis necessitas" (fatal necessity) require „Hungarians to gird on their sword against the pagans". The second part of the pamphlet with the subtitle "Disciplina militaris" (military discipline) describes the action plan that follows from the above description: Zrínyi's advice is a well-trained army on full alert (in peacetime four thousand infantrymen, eight thousand cavalrymen, with a Hungarian commander). Success can only be guaranteed by "the unanimous consensus of our nation" concerning two things: to enforce military discipline „as a sacrament", and to raise the money necessary for the maintenance of the army by the taxation of the nobility. Only then we can hope that "we are not ruined by the pagan dog, that Hungarians will find their feet".

Qz Török AFIVM
ellen ualo oruowagh

Auagy.

Qz Töröknek Magyarral ualo békenége
ellen ualo ANTIDOTVM

Qz

104

Cyrus Király mikor Cresusra Sardis
 Varasát vitatta volna, azt írja a Historia a Varasnak
 megvetélekor egy vitéz magára a Cresus királyra akadván
 s nem tudván ki legyen még akaria vala ölm. Cresus király
 fia a ki egész elereben nema vala, es soha egy szót az előt nem
 szólhatot vala, et találkozáván akkor lemmi az Átlya mellett, lát
 ván veszedelmét Átjának meg szólala a vitéz hisz mondva
 neki: Ne bánts a királt. Vallyon nem hasonlót, az én mota-
 mi fel kiáltásom edes Nemzetem te hozsád. Látok egy rettené-
 tes Sarkánt mely méreggel dúhőséggel teli kapoul és erősz
 viseli a Magyar Coronat, en trakt nem mint egy néma, kinek
 semmi profosion a mesterséges szollásra mitsen, fel kiáltok
 mindazon által, ha kiáltatommal el ijerszhetném, ezt a dú-
 hős Sarkánt, kiáltuán. Ne bánts a Magyarat. Szegény
 Magyar Nemzet, annyira ütötté ügyed, hogy senki ne is
 kiáltson fel utolsó veszedelmeden. hogy senkinek ne kes-
 redgyék megromlásodon. hogy senki utolsó halállal való
 küszködéseden egy biztato szót ne mondgyon. Egyedül
 legyek én ör állod, vigyázod. ki meg hielemsem vesze-
 delmedet. Ne hész ugyan ez a hivatal nekem, de ha az
 Jn, az hazámhoz való Beretcté reám tette, ime kiáltok
 ime üvöltök, haly meg engem elő Magyar, ihon a vesze-
 delom, ihon az emesztó tűz. Ime tudománt tészek előted
 — Jn

lettünk a nemzeteknek és magunknak, ellenségünknek pedig, valahunnan jön reánk, prédájává” [ZMPM 210]). A feladat pedig világos volna: a végveszélybe jutottak életösztone és a „fatalis necessitas” (végzetes szükség) egyaránt azt diktálják, hogy „Kössünk kardot az pogány ellen”. A röpirat második, „Disciplina militaris” (Katonai fegyelem) alcímmel elkülönített része a fentiekből következő cselekvési programot vázolja: Zrínyi tanácsa az állandó harckészültségben tartott, jól kiképzett hadsereg (békeidőben négyezer gyalogos, nyolcezer lovas katona, magyar parancsnokkal). A siker feltétele „egész nemzetünknek unanimis consensusa [általános egyetértés]” két dologban: egyrészt a katonai fegyelem megtartása „sacramentum módjára”, másrészt a hadsereg ellátásához szükséges összeg nemesi adózásból való előteremtése. Ekkor volna remélhető, hogy „el nem nyel a pogány eb egyszersmind, hanem még egyszer talpra áll a magyar”.

Az *Áfium* érvelése egyértelműen arra irányul, hogy „solidum fundamentumot” (szilárd alapot) vessen a mindenkori hadakozás számára, több lehetőséggel is számolva (téli és nyári hadviselés, lokális és általános háború). Alapvető gondolatai mind megtalálhatóak Zrínyi korábbi prózai munkáiban és Batthyány Ádámmal folytatott levelezésében; a röpiratban felemlegetett erdélyi tragédia (II. Rákóczi György halála és Várad török elfoglalása, mindkettő 1660-ban) valószínűleg csupán az utolsó ösztönzést adta a végleges formába öntéshez, amelyre 1660–61 telén kerülhetett sor, de nem kizárt, hogy az alapszöveg már az 1650-es évek végén készen állt. Közvetlen forrása Aughier Ghislain de Busbecq flamand humanista, egykori portai követ híres röpirata, a *Szózat avagy a török elleni hadviselés megszervezésére vonatkozó javaslat (Exclamatio sive de re militari contra Turcam instituenda consilium*, 1581), amelynek több részletét szó szerinti fordításban hozza az *Áfium*, de épített Zrínyi a magyar előzményekre is (pl. Magyari István *Az országokban való sok romlásoknak okairól* című röpiratára [1602], amely először vetette fel az állandó hadsereg és a nemesi adózás kérdését). Az *Áfium* legmegbízhatóbb szövegét a tulajdonos család nevére „Bónis-kódexnek” hívott kézirat őrizte meg, de a nagyszámú korabeli (1663–64-es) másolat között akad, amelyik a címben szereplő „áfiumot” „fátumra” változtatja, és gyakori a bevezető sorok felkiáltásának főcímként való kiemelése is: „Ne bánts d a magyart!”

Zrínyi röpirata mindazonáltal nem keltett volna oly nagy figyelmet a korban, és főként nem indított volna máig ható recepciót, ha megmarad az aktuálpolitikai érvelés szintjén. Az *Áfium* azonban egészen sajátos, „voluntarista” világképre építette a katonai és politikai argumentációt. Felfogása szerint a Szkítiából Európába „kihozott” magyar nemzet hivatása a folytonos harc: „A békesség, a frigy, a csendes élet haszontalan gondolkodás nekünk, kárunkkal megtanultuk. Az mi első politicánk fegyver volt, most is annak kell lenni, mert mi egyébhez elégedetlenek volnánk, s ha a vitéséget megtudjuk, más subtilitásokat [finomságokat] is in ratione status [a politika művészetében] mi megismerhetünk...” (ZMPM 225.) A Zrínyi

Zrínyi's purpose in *Opium* is to provide "solidum fundamentum" (solid arguments) for, going to war, considering several possibilities (winter and summer warfare, local and global war). Its main ideas can be found in Zrínyi's earlier prose works and in his correspondence with Ádám Batthyány; the tragedy in Transylvania referred to in the pamphlet (the death of George Rákóczi II and the capture of Várad by the Turkish forces, both in 1660) was probably only an added impetus to finalising the work, which presumably took place during the winter of 1660–61, but its first draft might have been written towards the end of the 1650s. Its immediate source was *Summons, or a proposal for organising warfare against the Turks* (Exclamatio sive de re militari contra Turcam instituenta consilium, 1581), a famous pamphlet by the Flemish humanist Aughier Ghislain de Busbecq, ambassador to the Porte. A literal translation of several parts of the pamphlet is included in the *Opium*, but Hungarian sources were used as well (e.g. *Causes of Decline of Numerous Countries*, a pamphlet by István Magyari [1602], which first brought up the idea of a regular army and taxation of the nobility). The most reliable version of the *Opium* has been preserved as part of the manuscript "Codex Bónis" (its title bearing the surname of its owner), but in several of the contemporary copies (1663–64) the word "opium" (áfium) was changed to "fate" (fátum), and the introductory lines were also often used as the title of the pamphlet: "Do not grieve the Hungarians."

Zrínyi's pamphlet, however, would not have attracted so much attention at the time, and would not have met with such positive reception, whose effects have lasted up until now, if it had only used arguments of current political discourse. Instead, the political and military argumentation of the *Opium* was based on a peculiar "voluntaristic" world view. According to its argumentation, the calling of the Hungarian nation, led out of Scythia, is to continuously be engaged in fighting: "Peace, brotherhood, a quiet life are just vain musings for us, as we had to learn it at our own expense. We first entered politics by taking up arms, and we should keep on doing so, since we are dissatisfied with everything else. But if we learn to show valour and skill on the battlefield, we might learn other subtleties too in ratione status [in the art of politics]..." (ZMPM 225.) Zrínyi's ideal of a nation (which would include Croatians as well as Hungarians) is characterised by the values, persuasion and way of life of warriors, in contrast to the values of a civilian way of life (peace, comfort, prosperity). The life of a warrior is intense and heroic, displaying a certain sensitivity to extremes and paradoxes, as opposed to the plain rationality of politics. This higher ideal is best described by ceaseless activity driven by a will, a determination, "the diligence that never tires, the caution that always trembles, quick readiness and ready quickness". Human will could be rewarded by the will of divine providence; the *Opium* shows the basis of „unanimous consensus" through the

által ideálisnak elképzelt (a magyarok mellett a horvátokat is magában foglaló) nemzet életeszménye és létformája a vitézség, amelyet a polgári életforma értékeivel (a békével, kényelemmel, gazdagsággal) állít szembe. A vitézi élet felfokozott, heroikus létmódot jelent, a határhelyzetek és a paradoxonok iránti fogékonyságot, szemben a lapos politikai racionalitással. E magasabb ideál kulcsa az akarat, az elszánás által mozgatott szüntelen aktivitás, „az fáradhatatlan szorgalmatosság, az unalom nélküli való vigyázás, az kész gyorsaság és a gyors készség”. Az emberi akaratot a gondviselés akarata jutalmazhatja; Attila és Szent István alakjai mellett az *Áfium* a Hunyadiak példájában mutatja fel az „unanimis consensus” alapját: „Nincsen-é Istennek hatalmában Hunyadi győzedelmeit, Mátyás király dicsőségeit kezünkben ismét újonnan megvirágoztatni? De úgy, ha minnyájan egy szívvel, lélekkel, segítségül híván Istennek szent nevét, körösen nyúlunk a magunk dolgához, és fáradunk, vigyázunk, tusakodunk az mi életünkért.” (ZMPM 222.)

Zrínyi láthatóan a korábbi munkáiban (főként a Mátyás-tanulmányban) az egyénre kidolgozott heroikus eszményt ajánlja itt követésre a nemzeti közösség egészének, s a hősi életet (és szükség esetén a hősi halált) állítja oppozícióba a polgári élet kényelmével, csúfos, a vitézség elől megfutó életformájával. Az *Áfium* szatirikus befejezése ez utóbbit idézi fel („Fusunk ki az országból [...] úgy hallom, Brazíliában elég pusztaság van; kérjünk spanyol királytól egy tartományt, csináljunk egy coloniát, legyünk polgárrá” [ZMPM 226]); míg a másik lehetőséget prófétikus párosszal kínálja a szerző: „Elfussunk? nincs hová, sohon másutt Magyarországot meg nem találjuk, senki a maga országából barátságunkért ki nem mégyen, hogy minket helyheztesen belé: az mi nemes szabadságunk az ég alatt sohon nincs, hanem Pannoniában. Hic nobis vel vincendum, vel moriendum est [itt vagy győznünk kell vagy meghalunk].”

A „nemes szabadság” itt nem a nemesi rend szabadságát, hanem a szabadság minőségét jelenti. Ez a gondolat és hangvétel az, ami az *Áfium* számára maradandó helyet biztosított mind a politikai, mind az irodalmi kánonban. Gyöngyösi István Kemény János-eposza rejtve idézi az *Áfium* sorait, Forgách Simon 1705-i, II. Rákóczi Ferencnek ajánlott kolozsvári *Áfium*-kiadása a függetlenségi mozgalom történeti-ideológiai hátterét erősítette; Kazinczy Ferenc 1817-i kiadása a reformkori recepció nyitánya, amit olyan nevek fémjeleznek, mint Széchenyi István („Egy nemzetnél sem vagyunk alábbvalók!”), vagy a *Szózat* Vörösmartyja („Itt élned-halnod kell”); Kazinczy Gábor és Toldy Ferenc 1853–1854-i edíciója pedig az önkényuralom idején keresett benne reményt és programot a megmaradáshoz.

examples of Attila, Saint Stephen and the Hunyadis: "Isn't it in God's power to revive the victories of Hunyadi, the glory of Matthias in our hands? Yes, it is, if we all, body and soul, calling God's sacred name, do our job with all our might, and tire and keep guard, and struggle for our lives." (*ZMPM* 222.)

It is the heroic ideal regarding the individual, discussed in his earlier works (especially in the Matthias study), that Zrínyi brings as an example for the nation to follow by drawing a distinction between a heroic life (and a heroic death if need be) and the comforts of shameful civil life, escaping struggle. The latter is described in the satirical ending of the *Opium*: "Let us flee the country [...] as I have heard there is vacant land in Brazil; let us request a province from the king of Spain, let us establish a colony, let us be civilians" [*ZMPM* 226.]); while the other possibility is discussed with prophetic pathos: "Shall we run away? There is nowhere to run, Hungary is not found anywhere else, no one else is willing to leave their own country for our sake so as to make space for us: we can enjoy our noble freedom nowhere else but in Pannonia. Hic nobis vel vincendum, vel moriendum est [here we either win or die]."

The expression "noble freedom" does not refer to the freedom enjoyed by the nobility, but to the quality of the freedom to be enjoyed by the whole nation. It is this idea and tone of voice that has secured the *Opium*'s place both in the political and the literary canon. István Gyöngyösi's epic on János Kemény contains hidden references to the *Opium*; Simon Forgách's Kolozsvár edition of the *Opium* in 1705, dedicated to Ferenc Rákóczi II, helped to provide a historical-ideological basis for the war of independence; Ferenc Kazinczy's 1817 edition launched the work's reception in the Reform Era, marked by István Széchenyi ("We are not inferior to any other nation!"), or the *Summons* by Vörösmarty ("Here you must live and die."); the 1853–54 edition by Gábor Kazinczy and Ferenc Toldy raised hopes and fortified the public in their resistance during the era of absolutism.

„HAZÁM HAMUJÁVAL”... – AZ UTOLSÓ LEVELEK

Zrínyi élete mérlegét még történelmi távlatból is nehéz megvonni. Megnehezíti a feladatot a benne feszülő szinte határtalan ambíció, amelyet szintén határtalanul nagy erővel próbált féken tartani magában. Ha csak tisztségeit vesszük számításba, arra juthatunk, hogy rendkívül sikeres karriert futott, a Királyságon belül magasabbra csak akkor emelkedhetett volna, ha a nádori jelölése sikerrel jár, a nemzetközi porondon pedig századának egyik legismertebb magyar államférfia lett, Londonban még életében könyv jelent meg róla, és Comenius aprópénzre váltott politikai jóslataiba éppúgy bekerült, mint a francia titkosszolgálat számításai. Ugyanakkor önmagát, legalábbis szövegei többségéből ez derül ki, tragikus hősként élte meg, akinek a sors nem nyitott elég teret álmai megvalósításához, a „magyar romlásnak seculumában” születvén, nem nőhetett olyan nagyra, mint szeretett volna.

A személyiség beméréséhez a legjobb indikátort a félnyilvános műfaj, a levél kínálja. Zrínyitől megdőbbszentően kis számú levél maradt fenn, ahhoz képest, mennyit írhatott és írathatott. Ezek közül azonban van néhány olyan irodalmi igénnyel íródott darab, amelyek a személyiség legbelső mozgatórugóira, gondolatformáira világítanak rá. Ilyenek például a Rucsics János zágrábi alispánnak küldött misszilisek az 1650-es évek második felében, s ilyen mindenek előtt az ismeretlen címzetthez küldött 1663. május 3-15-i levél. Főként ez utóbbi készítette Klaniczay Tibort arra a feltevésre, hogy Zrínyiben „sorozatos kudarcai [...] bizonyos fatalista elképzeléseket” alakítottak ki (Klaniczay Tibor 1964, 741). Valóban, úgy tűnhet, hogy 1663 tavaszán, várva-remélve a török támadását, és ugyanakkor látva az ország felkészületlenségét, erkölcsi széthullását, reménytelennek ítéli a helyzetet – s a nemzet pusztulását vizionálja. „Úgy látom, az gonosz Fátum minden jó tanácsokat az inevitabilis necessitással excludál mitőlünk, szegény magyaroktól. Imo venit summa dies et ineluctabile fatum Pannoniae, minden más applicatióink, úgy tetszik, bolondság, contra stimulum calcitrare.” (Zrlev 329.) Isten nem fog csodát tenni értünk, mert „mi, az kik erre az csúfra, az melyben vagyunk, Európának magunk tunyaságával adtunk okot; mi, az kik egymást jobban, hogysem akármely nemzet ez világon, gyűlöljük és (salva venia illius boni genii, ki egynehány száz esztendeig az magyarral fáradozt) csaknem mint az ebek vagyunk; mi, kik minden nyavalyánkban csak egymásra szánkat tájtjuk, egyikünk az másikra vet, s mindnyájan vagyunk pedig rosszak s az vétkesek.”

A javaslat paradox, s némileg az *Áfiumban* vázolt következtetéshez hasonlít, azzal a különbséggel, hogy itt tényleg tudható a pusztulás: elébe menni a vésznek. „Ne ítéljen azért Kegyelmed felőlem, hogy oly desperatióban vagyok csak, mint az oktalan állat, mert úgy gondolom: praestat mori ut leonem, quam vivere sicut asinum. Ha veszni kell hazámnak (kell penig), azon vagyok, rajtam kezdje el az veszedelmet.”

LIFE AND WORK

”UNDER THE ASHES OF MY HOMELAND”...

– THE LAST LETTERS

Even when viewed from a historical perspective, Zrínyi’s life is difficult to appraise, which is made even more difficult by his boundless ambition that he tried to hold in check with his equally boundless strength. With all his offices taken into account, he had an extremely successful career. In the Kingdom he could only have risen higher if he had been appointed Palatine. In international circles he became one of the most popular

ZRÍNYI MIKLÓS,
ISMERETLEN MESTER
FESTMÉNYE,
18. SZÁZAD

—
Miklós Zrínyi.
Anonymous. Painting.
18th century.

Hungarian politicians of his times: in London a book was published about him while he was still alive, and he became a subject of Comenius's prophecy and of the files of the French intelligence. At the same time, as it is clear from his works, he perceived himself as a tragic hero who had not been given enough chances to fulfill his dreams, and since he was born at the "time of the decline of Hungary", he could not grow as great as he wanted.

The personality of an author is perhaps best assessed by examining his letters (a genre that is both public and private at the same time). Only very few of Zrínyi's letters (a staggeringly small number) have been preserved, compared to the large number he must have written or sent. Among these few, however, there is a handful, which can be considered of literary merit and which successfully reveal their author's motivations as well as his way of thinking. Some of these are the letters sent to János Rucsics, the Vicecount of Zagreb, in the second part of the 1650s, and above all the letter sent to an unknown person on 3rd – 15th May 1663. It was mainly this letter that made Tibor Klaniczay arrive at the conclusion that the "series of failures Zrínyi experienced [...] resulted in some fatalistic views". (Klaniczay Tibor 1964, 741.) In fact, it might seem that in spring 1663, while hoping and waiting for a Turkish attack, and at the same time seeing how unprepared the country is for war, and how it is morally disintegrating, he finds the situation hopeless – and envisions the devastation of the country. "As I see it, evil fate, of necessity, denies us, poor Hungarians, any good advice. Imo venit summa dies et ineluctabile fatum Pannoniae, everything else we should try is foolish, contra stimulum calcitrare." (*Zrlev* 329.) God will not work any miracles for us since "we ourselves made Europe bring this spiteful state upon us through our lethargy; and we hate one another more than any other nation in the world does (*salva venia illius boni genii*, who bothered with the Hungarians for centuries) and are almost like dogs; and we snarl at each other in any trouble, blame each other, and are all bad and sinful in nature."

His advice is paradoxical, and is somewhat similar to the conclusion he arrived at in the *Opium*, with the difference that devastation is now inevitable: he needs to face it. "Do not judge me now, I am in such despair as a damned fool because I think: *praestat mori ut leonem, quam vivere sicut asinum*. If my country is to be lost (and it is), I would rather it started with me."

It is a fact that in this last period of his life Zrínyi, the politician and the soldier took rational measures and made all possible attempts to save his country, but at the same time he seemed to be working to a different script as well: the script of his own heroic epic. It is impossible not to notice the similarities: he provokes attacks against his own estates, as his great-grandfather provoked Suleiman, he is preparing for a heroic death,

ZRÍNYI MIKLÓS,
ISMERETLEN MESTER
FESTMÉNYE,
18. SZÁZAD
—
Miklós Zrínyi.
Anonymous. Painting.
18th century.

Tény, hogy Zrínyi ebben az utolsó időszakban egyszerre próbált racionális lépésekkel, politikusként és katonaként is mindent megtenni a haza megmentéséért, ugyanakkor viszont mintha egy másik forgatókönyvet is követett volna: saját hősi eposzáét. Lehetetlen nem látni a hasonlóságot: ugyanúgy provokálja a török támadását saját birtokai ellen, mint dédapja Szulimánt, és a hősi halálra, a nagy áldozatra készül. Még várat is épített hozzá. De valóban két forgatókönyvről, szinte tudathasadásos állapotról lenne itt szó? Egyetlen esetben képzelhető el, hogy a halál – mondjuk ki: a provokált öngyilkosság – egyúttal racionális lépés is: ha a gondolatnak sztoikus megalapozása van. Márpedig itt éppen erről van szó. A megoldáshoz, mint annyiszor Zrínyinél, ismét a források azonosítása segít. Már az említett Rucsics-levelekben feltűnő nemcsak a szaggatott, elliptikus, gravis nyelv, hanem a Seneca-idézetek használata is. Az ismeretlennek írott levél végére utóiratot szerkeszt Zrínyi, két héttel azután, hogy befejezte, de még nem küldte el: „[...] készen várom, az Isten mit ad és mit disponál felőlem, és annyira contemnáltam minden rettenetességeket, *hogy ultro provocáлом az Fátumot*. Una salus victis, nullam sperare salutem.” Nem meglepő ezek után, hogy itt is egy némileg átírt Seneca-idézet bukkan elő. A *Herkules az Oeta hegyén* című Seneca-darabban mondja a kar a főhősről: „Nem törődik a végzettel, szelidíthetetlen szívvel maga hívja ki a halált” („[...] *fataque negligit et mortem indomito pectore provocat*”; *Herc. Oet.* 154–155). Zrínyi ugyanabban a gondolatkörben mozog tehát, mint a kötet írása idején, csak a hangsúlyok módosultak némileg: hogy a sors mennyiben befolyásolható, azt csak akkor tudjuk meg, ha szembefeszülünk vele. Az eredmény lehet akár a pusztulás is, de végső soron az is győzelem: Herkules a darab végén magára gyűjtja ugyan a máglyát, de szenvedése jutalmaként Juppiter magához emeli az égbe. Azaz ő sem reményvesztetten (*desperate*), hanem „vigan” hal meg – nincs ellentmondás, ott volt már Herkules Szigetvár ostrománál, még inkább ott a *Syrena*-kötet végén; Orpheusz lent marad az alvilágban, s a *Peroratio* utolsó strófájában már Herkules jósol magának nagyszerű halált: „Míg élek, harcolok az ottomán hóddal, / Vigan burittatom hazám hamujával.”

a great sacrifice. He has built his castle as well. But are there actually two scripts? The products of a schizoid mind? Death, i.e. an indirect suicide, can only be interpreted as a rational step if the idea is built on Stoic principles. And this is exactly the case here. The explanation, as so many times before, comes from Zrínyi's sources. What is conspicuous in the above-mentioned Rucsics letters, is not only the erratic, elliptical, serious language but also the use of Seneca quotes. At the end of the letter to an unknown person Zrínyi added a postscript, two weeks after he had written the letter but had not sent it yet: "[...] I am awaiting what God has for me, what he disposes, and I condemn all its possible horrors to such an extent that *I actually am provoking Fate*. *Una salus victis, nullam sperare salutem.*" No wonder then that a somewhat rewritten Seneca quote appears here too. In the Seneca play, *Hercules on Oeta*, the chorus comments on the protagonist: "He scorns the power of fate and challenges death with his unconquered breast." ("[...] *fataque negligit et mortem indomito pectore provocat*"; *Herc. Oet.* 154–155.) Zrínyi uses the same set of ideas as at the beginning of the collection, only the emphasis has shifted somewhat: whether one can have an effect on fate can only be determined after one has confronted it. The confrontation might result in devastation and death, but after all, it is also a victory: at the end of the play Hercules mounts the pyre, but rewarding him for his sufferings Jupiter admits him to the sky. He does not die hopeless (*desperate*), but "joyously" – this is no contradiction, Hercules was there at the siege of Szigetvár, he is there at the end of the *Syrena*; Orpheus stays in the underworld, and in the last lines of *Peroratio* Hercules foretells his own glorious death: "Alive, I will fight the Ottoman horde, / And be joyously buried under the ashes of my homeland".

